

Janusz Mariański*

Wartości codzienne młodzieży szkolnej ze wsi, z małych i wielkich miast

W badaniach socjologicznych „wartości codzienne” są pojmowane najczęściej jako zwerbalizowany przedmiot celów i dążeń, stosunkowo łatwo obserwowalnych. Funkcjonują one w społeczeństwie, jak i wszystkie wartości, jako pewne fakty i realizowane są w przestrzeni społecznej przez jednostki, które są ich podstawowymi i najważniejszymi nośnikami. Wartości pojmowane jako cele działań funkcjonują w świadomości jednostek, są uruchamiane i aktualizowane w określonych kontekstach i sytuacjach, kiedy pojawiają się odpowiednie racje, motywacje czy wyzwania, odgrywają one szczególną rolę w systemie przekonań każdej osoby. Coś jest wartością dla kogoś albo coś ma wartość dla kogoś. Ostatecznie wartość jest wynikiem relacji doznającego i aktywnego podmiotu wobec pewnych przedmiotów świata zewnętrznego¹.

„Wartości w sensie socjologicznym są zatem w pewnym zakresie społecznie usankcjonowane, charakterystyczne dla danej kultury, społeczności, niektóre z nich podlegają

* Prof. dr hab. Janusz Mariański, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

¹J. Szymczyk, *Socjologiczne rozumienie wartości w aspekcie relacjonistycznym*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2019, nr 3, s. 36; S. H. Zaręba, *Hierarchia wartości*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002, s. 159-181.

internalizacji przez jednostki i tym samym umożliwiają im dokonywanie wyborów, zajmowanie określonych postaw (stanowisk), ukierunkowują i wskazują cele, środki i motywacje dla ich działań, a także podtrzymują i wzmacniają ich aktywność w życiu społecznym². Wartości mają przede wszystkim podmiotowo-indywidualny charakter, gdyż to jednostka je odczuwa i uznaje, ale pełne ujęcie wartości wymaga jeszcze odniesienia do różnego rodzaju społeczno-kulturowych uwarunkowań (aspekt przedmiotowy). Wartości mają swój podwójny fundament: są osadzone w podmiotowej rzeczywistości człowieka (np. w jego świadomości) oraz w pozapodmiotowo istniejących stanach rzeczy. Te ostatnie są obdarzane mianem wartości przez ludzkie doświadczenia, bo to ostatecznie człowiek dokonuje ich oceny³.

Wartości rozumie się jako duchowe, moralne przekonania podstawowe, kierujące postawami i wzorami zachowań jednostek. Jeżeli zmieniają się wartości, zmieniają się również zależne od nich postawy i wzory zachowań. Wartości mają charakter bardziej ogólnych i trwałych orientacji, określających perspektywy życia codziennego, jego sens i znaczenie, a także wyznaczają pośrednio normy określające konkretne działania. Z orientacji na wartości można odczytać, co ludzie uznają za ważne, jak rozwiązują swe problemy konfliktowe, na jakich drogach poszukują sensu życia, czy sens życia jest ugruntowany w ważnych wartościach?

Wartości nadają podmiotom pierwotnym (jednostkom) oraz wtórnym (społecznościom) sens i identyfikację, dostarczają motywacji i uzasadnień dla podejmowanych decyzji i działań, są one bardziej zakorzenione w życiu jednostek

²J. Szymczyk, *Przemiany wartości i więzi we współczesnym społeczeństwie polskim*, [w:] *Odpowiedzialność społeczna w innowacyjnej gospodarce*, P. Kawalec, A. Błachuta (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 302.

³J. Szymczyk, *Socjologiczne rozumienie wartości w aspekcie relacjonistycznym*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2019, nr 3, s. 37-38.

i w społeczeństwie niż światopoglądy i ideologie, w znacznie mniejszym stopniu podlegają zmianom niż poglądy, opinie czy postawy. Wartości pełnią wiele ważnych funkcji zarówno w życiu jednostek, jak i grup społecznych oraz całego społeczeństwa. „Dla jednostki są azymutem orientacji życiowych. Nadają one kierunek myśleniu, preferencjom, dokonywanym wyborom. Nie podają szczegółowych rozwiązań, modeli, postaw, ale sytuują w konkretnej optyce, która dopuszcza pewne aktywności, a inne wyklucza z orbity możliwych działań. Nie dokonuje się to tylko w sferze racjonalnej kalkulacji, ale także w płaszczyźnie emocjonalnych działań. Wartości są pierwotnym sitem selekcyjnym upust ludzkich ekspresji”⁴.

Przekształcenia w wartościach i normach oddziałują na całe systemy normatywne, także na te, które kształtują się w rodzinie. Relatywność wartości codziennych i społecznych nie przekreśla istnienia absolutnych czy uniwersalnych wartości. Jedne z wartości codziennych koncentrują się na jednostce i mają charakter intrapersonalny (wartości osobowe), drugie są zwrócone ku innym ludziom i mają charakter interpersonalny (wartości społeczne). Wartości codzienne o charakterze względnym zyskują na ważności w powiązaniu z wartościami ostatecznymi, tracą na znaczeniu w warunkach przyspieszonych zmian (akceleracja przemian wartości).

Wartości codzienne są często utożsamiane z celami i dążeniami życiowymi, są odnoszone do pewnych przedmiotów lub stanów rzeczy, które zaspokajają potrzeby jednostek lub grup społecznych. „Jeśli ludzie uznają jakieś ważne dobra za bardziej od innych warte tego, aby je w życiu osiągnąć, to mówi się, że ludzie uznają je za wartości życiowe”⁵.

⁴ M. Zemło, *Między szkołą a domem. Konteksty socjalizacyjne młodzieży szkół ponadpodstawowych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 255.

⁵ A. Sułek, *Wartości życiowe dwóch pokoleń*, [w:] *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, S. Nowak (red.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa

W rzeczywistości wartości są czymś więcej niż potrzebami, celami życiowymi, aspiracjami i dążeniami, chociaż zawierają w sobie te wszystkie elementy. Wartości są relatywnie bardziej stabilne, głębiej zakotwiczone w strukturze osobowości jednostki. Ich realnym przejawem są cele i dążenia życiowe, mobilizujące do aktywności codziennej, zwłaszcza w sytuacjach trudnych, przyczyniają się do nadania osobom i grupom społecznym konkretnych kształtów i identyczności. Przekonanie, że coś ma istotną wartość, może być ważnym czynnikiem motywującym do działania⁶.

Dokonywane przez młodzież wybory celów i dążeń życiowych pozwalają ustalić relacje ich nadrzędności i podrzędności, jeżeli nawet nie znamy dogłębnie kryteriów dokonywania ich hierarchizacji. Tego typu zabieg pozwala na wskazanie orientacji podstawowych i ustalenie punktów odniesienia dla określonych postaw życiowych. Wyróżnione w badaniach socjologicznych wartości codzienne, stanowiące przedmiot aspiracji życiowych, obejmują tylko część złożonego zespołu wartości rzeczywiście uznawanych przez młodzież szkolną. W tych rozważaniach będziemy analizować wartości codzienne (cele i dążenia życiowe) młodzieży szkolnej z różnych środowisk społecznych (wieś, małe miasta, wielkie miasta), by uchwycić podobieństwa i różnice w świadomości aksjologicznej uczniów i uczennic. Poziom świadomości aksjologicznej młodego pokolenia może być swoistym barometrem gwałtownych zmian społecznych, z którymi mamy do czynienia⁷.

wa 1989, s. 293.

⁶M. Zemło, *System wartości młodzieży szkolnej miasta Białegostoku w ostatnich dekadach*, [w:] *Oblicza dużego miasta. Instytucje – organizacje – procesy*, B. Cieślińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2019, s. 107-124.

⁷M. J. Szymański, *Przemiany wartości w zmieniającym się społeczeństwie*, „Debata Edukacyjna” 2012, nr 5, s. 14.

Wartości codzienne młodzieży szkolnej w świetle sondaży ogólnopolskich

Socjologowie wskazują na zmianę wartości i ich hierarchizacji we współczesnych społeczeństwach pluralistycznych. Dokonujące się przemiany zaznaczają się we wszystkich dziedzinach życia społecznego i indywidualnego – w rodzinie, pracy zawodowej, w polityce, kulturze, moralności i religii. Niekiedy określa się je jako kryzys kultury, a nawet traktuje się je jako zanikanie wartości i norm (anomia społeczno-moralna); zwłaszcza wartości o charakterze konkretnym i instrumentalnym (wartości codzienne) podlegają szybkim procesom przemian, znacznie powolniejszym – wartości podstawowe i ostateczne. Przekształcenia w wartościach i normach oddziałują na całe systemy normatywne, także te, które kształtują się w rodzinie⁸.

Młodzież próbuje w zróżnicowany sposób wartości codzienne jako cele i dążenia życiowe, jako niosące sens życia czy wskazujące na wartości ostateczne; w ogromnej większości przywiązuje wagę do posiadania określonego celu, który nadaje sens życiu, są to jednak cele niezbyt ambitne, mieszczące się jakby w „zasięgu ręki”. Wartości codzienne uznawane przez ludzi są różne, często przysługuje im cecha konfliktowości. Niewątpliwie są i tacy, dla których najważniejsze są korzyści materialne (np. pieniądź jako zasadniczy nośnik wartości), inni zaś cenią szczęście rodzinne, jeszcze inni preferują wartości religijne czy duchowe. To przede wszystkim sam człowiek może decydować na podstawie kryteriów subiektywnych, co może mu przynieść szczęście czy poczucie sensu życia. Bez wartości, a zwłaszcza bez wartości moralnych,

⁸R. Boguszewski, *Religijność i moralność w społeczeństwie polskim: zależność czy autonomia? Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 176-188.

trudno byłoby odnaleźć podstawy do ostatecznego sensu życia, gdyż wiąże się on z oceną życia jako czegoś pożądanego, ale i wartościowego moralnie. W warunkach postępującej indywidualizacji będzie on jednak się zmieniał i niezwykle różnicował (pokolenie „ja” – „ja jestem najważniejszy”).

Ludzie, którzy wybierają identyczne wartości, nie zawsze przeżywają je z taką samą intensywnością, jednak głęboko uwewnętrznione wartości sensotwórcze stają się głównym motywem ludzkich decyzji i działań (znaczące, wiodące, kluczowe, naczelne wartości). To, co cenimy, co uważamy za słuszne, jakich dokonujemy wyborów w sferze wartości, ma podstawowe znaczenie dla zrozumienia człowieka i świata. Aby nie popaść w chaos aksjologiczny i rozpacz, człowiek poszukuje idei i ideałów przewodnich, dających mu ogólną orientację w czasie i przestrzeni, w celach i środkach, szuka jakiejś fundamentalnej orientacji, która pozwala mu osiągnąć jedność duchową. Dążenie do sensu jest tak głęboko zakorzenione w człowieku, że jego niespełnienie oznacza głębokie rozczarowanie, a nawet frustrację i załamanie życiowe. We współczesnym świecie coraz trudniej odnaleźć odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne i zamknąć je w jakiejś jednolitej formule interpretacyjnej.

Człowiek, jako jednostka i jako członek różnych grup społecznych, jest ukierunkowany na poszukiwanie wartości. Odnajdowanie i doświadczanie tych wartości jest ważnym i niezbędnym źródłem kształtowania się poczucia sensu życia. Utrata tych wartości pociąga za sobą różnego rodzaju stesy, frustracje, obniżenie poziomu poczucia sensu życia lub nawet jego brak, a także zachwianie funkcjonowania w życiu społecznym. Sens życia jest kształtowany zarówno przez wartości o charakterze bardziej ogólnym, których realizacja rozciąga się w czasie, jak i przez wartości związane z celami doraźnymi, mniej wpływającymi na całościową organizację życia indywidualnego i społecznego; oba ich typy

stanowią motywacyjną podstawę działań. W życiu młodzieży szczególną rolę odgrywają wartości afiliacyjne, związane z rodziną, miłością i przyjaźnią⁹.

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) przeprowadza co kilka lat badania dotyczące m.in. uznawanych przez młodzież szkół średnich celów, dążeń i planów życiowych oraz aspiracji (wartości życia codziennego). Respondenci wybierali trzy najważniejsze – ich zdaniem – cele życiowe. W 1996 r. ankietowani deklarowali następujące wybory wartości codziennych: miłość, przyjaźń – 41%; ciekawa praca, zgodna z zainteresowaniami – 43%; osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej, zrobienie kariery – 28%; zdobycie majątku, osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej – 26%; udane życie rodzinne, dzieci – 50%; spokojne życie bez kłopotów, konfliktów – 30%; życie barwne, pełne rozrywek, bogate życie towarzyskie – 16%; udane życie seksualne – 9%; osiągnięcie sukcesu w dziedzinie nauki lub sztuki – 9%; niezależność w pracy – 10%; bycie użytecznym dla innych, „życie dla innych” – 13%; życie zgodne z zasadami religijnymi – 10%; zdobycie władzy politycznej, możliwość wywierania wpływu na życie społeczne i polityczne kraju – 1%; możliwość podejmowania ważnych decyzji w sferze gospodarczej – 2%; inne odpowiedzi – 2% (w 2021 r. odpowiednio: 57%, 38%, 35%, 35%, 33%, 28%, 19%, 11%, 10%, 9%, 7%, 4%, 1%, 1%, 1%).

⁹ K. Kaźmierska, *Młodzież archidiecezji łódzkiej. Szkic do portretu*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2018, s. 47-56; J. Mariański, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 124-184; K. Pawlina, *Pokolenie polskich milenialsów. Studium socjologiczno-pastoralne*, „Verbum Vitae” 2019, nr 35, s. 483-486; W. Romanowicz, *Polskie pogranicze środkowo-wschodnie: narodowo-wyznaniowe czy cywilizacyjne?* Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2020, s. 176-178; O. Štefaňak, *Hodnosty, túžby a obavy mládeže*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2018, s. 75-88.

W latach 1996-2021 hierarchia celów i dążeń życiowych młodzieży szkolnej zmieniła się w odniesieniu do niektórych celów i dążeń życiowych w sposób znaczący. Obecnie młodzież rzadziej wybiera ciekawą pracę (spadek o 5%), udane życie rodzinne (spadek o 17%), spokojne życie bez kłopotów (spadek o 2%), bycie użytecznym dla innych (spadek o 6%) i życie zgodne z zasadami religijnymi (spadek o 6%). Jednocześnie w tym samym czasie wzrosło znaczenie przypisywane miłości i przyjaźni (wzrost o 16%), osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej czy zrobienie kariery (wzrost o 7%), zdobycie majątku czy osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej (wzrost o 9%), życie barwne i pełne rozrywek (wzrost o 3%), udane życie seksualne (wzrost o 2%). Wraz ze spadkiem roli rodziny i religii w hierarchii celów i dążeń życiowych młodzieży znacznie awansowała miłość i przyjaźń oraz nieco mniej kwestie zawodowe i materialne¹⁰.

„Dążenia i cele życiowe młodzieży niezmiennie dość znacząco różnią się w zależności od płci respondentów. Dziewczęta zdecydowanie częściej niż chłopcy podkreślają w tym względzie wagę miłości i przyjaźni (różnica 13 punktów procentowych), kariery zawodowej (różnica 7 punktów), ciekawej pracy, zgodnej z posiadanymi zainteresowaniami (różnica 5 punktów) oraz sukcesów w dziedzinie nauki lub sztuki (różnica 5 punktów). Z kolei aspiracje chłopców znacznie częściej niż dziewcząt ukierunkowane są na zdobycie majątku i osiągnięcie wysokiego statusu finansowego (różnica 11 punktów). Ponadto chłopcom nieco częściej niż dziewczętom zależy na satysfakcjonującym życiu seksualnym (różnica 4 punktów), rozrywkach (różnica 3 punktów), ale także na byciu użytecznym dla innych (różnica 3 punktów)”¹¹.

¹⁰ R. Boguszewski, *Aspiracje, dążenia i plany życiowe młodzieży*, [w:] *Młodzież 2021. Opinie i Diagnozy* nr 49, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), CBOS, Warszawa 2022, s. 73.

¹¹ Tamże, s. 72.

W nieco mniejszym stopniu cele i dążenia życiowe uczniów i uczennic różnicuje typ szkoły, do jakiej badani uczęszczają. Uczęszczający do szkół branżowych istotnie częściej niż uczniowie pozostałych typów szkół wymieniali wśród najważniejszych celów: udane życie rodzinne i posiadanie dzieci. Z kolei uczniowie z techników częściej niż pozostali wskazywali na karierę zawodową, natomiast licealiści częściej niż inni kładli nacisk na sukcesy naukowe. Wysoka pozycja materialna ma większe znaczenie dla uczniów szkół ogólnokształcących i techników niż dla uczniów ze szkół branżowych¹².

Tabela. 1. Wartości najważniejsze w życiu codziennym młodzieży szkolnej (dane w %)

Wartości codzienne	Wieś	Miasto do 20 tys.	Miasto od 20 do 100 tys.	Miasto od 100 do 500 tys.	Miasto ponad 500 tys.	Razem
Osiągnięcie sukcesu w dziedzinie nauki lub sztuki	9,3	8,6	9,5	13,7	15,5	10,4
Osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej	35,9	30,5	36,5	37,1	31,8	35,3
Zdobycie majątku, wysokiej pozycji materialnej	32,0	29,9	41,8	33,1	39,9	34,8
Bycie użytecznym dla innych	6,3	7,1	5,6	12,0	9,5	7,2
Życie barwne, pełne przygód	18,2	16,2	22,0	16,6	18,2	18,7
Miłość, przyjaźń	57,4	56,9	57,9	61,7	46,6	56,8
Udane życie seksualne	10,9	11,7	11,9	6,3	10,8	10,7

¹² Tamże, s. 75.

Udane życie rodzinne, dzieci	37,9	33,0	32,9	28,0	23,6	33,4
Zdobycie władzy politycznej	0,6	2,5	1,2	0,6	4,1	1,3
Możliwość podejmowania ważnych decyzji w sferze gospodarczej	0,5	1,5	0,3	0,6	1,4	0,7
Życie zgodne z zasadami religijnymi	4,5	2,0	3,0	3,4	2,7	3,5
Niezależność w pracy	9,6	11,2	6,2	7,4	12,8	9,0
Ciekawa praca, zgodna z zainteresowaniami	36,5	43,7	35,0	41,7	35,8	37,6
Spokojne życie, bez konfliktów	28,8	29,9	25,8	28,0	29,7	28,3
Inne	1,1	1,0	0,9	1,7	1,4	1,1

Uwaga: Wyniki nie sumują się do 100,0%, ponieważ respondenci mogli wybrać trzy cele i dążenia życiowe.

Zaskakująco zbliżone wybory celów i dążeń życiowych charakteryzują badanych pochodzących z różnych środowisk terytorialnych (wieś, małe miasta, średnie miasta, wielkie miasta). Porównując młodzież mieszkającą na wsi i młodzież mieszkającą w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców konstatujemy niewielkie różnice w wyborach celów i dążeń życiowych (uwzględniamy różnice powyżej 5%). Młodzież z wielkich miast częściej niż młodzież ze wsi wybierała następujące cele i dążenia życiowe: osiągnięcie sukcesu w dziedzinie nauki lub sztuki (różnica 6,2%) i zdobycie majątku czy wysokiej pozycji materialnej (różnica 7,9%); młodzież wiejska z kolei częściej wskazywała na: miłość i przyjaźń (różnica 10,8%), udane życie rodzinne, dzieci (różnica 14,3%).

W odniesieniu do pozostałych dziesięciu wartości życia codziennego różnice procentowe były niewielkie (wyraźnie poniżej 5%)¹³.

Można by powiedzieć, że uzyskane dane empiryczne wskazują na znaczne podobieństwo deklarowanych celów i dążeń życiowych przez młodzież pochodzącą z różnych środowisk terytorialnych. Młodzież pochodząca ze wsi nieco częściej niż młodzież pochodząca z wielkich miast wybiera dwie wartości: miłość i udane życie rodzinne, ta druga nieco częściej wartości edukacyjne i materialne. Jeszcze większe podobieństwa zaznaczają się między młodzieżą ze wsi i z małych miast. Tylko w dwóch przypadkach zaznaczyły się różnice między obydwoma grupami. Młodzież wiejska nieco częściej wybierała osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej (różnica 5,4%), młodzież z małego miasta częściej – ciekawą pracę, zgodną z zainteresowaniami (różnica 7,3%). W odniesieniu do pozostałych wyborów różnice były minimalne. Można więc ogólnie powiedzieć, że w środowiskach młodzieży szkolnej pochodzącej ze wsi i z miast różnej wielkości zaznacza się daleko idący proces ujednociania się wyborów wartości codziennych. Lista podstawowych celów i dążeń życiowych młodych ludzi kształtuje się podobnie, z bardzo niewielkimi różnicami, zarówno w aprobachie poszczególnych wartości, jak i w hierarchii wartości codziennych.

Młodzież szkół średnich w 2021 r. – według sondażu CBOS – deklarowała na pierwszym miejscu miłość i przyjaźń. Na drugiej pozycji, ale ze zdecydowanie mniejszą liczbą wskazań, znalazło się zdobycie ciekawej pracy, zgodnej z zainteresowaniami; na trzeciej – osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej; na czwartym – osiągnięcie wysokiej pozycji

¹³R. Boguszewski, *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*, [w:] *Współczesna polska rodzina. Opinie i Diagnozy nr 44*, M. Bożewicz (red.), CBOS, Warszawa 2019, s. 9-19.

materialnej; na piątym – udane życie rodzinne i posiadanie dzieci; na szóstym – chęć prowadzenia spokojnej egzystencji, bez kłopotów i konfliktów. Za stosunkowo mniej ważne z perspektywy codziennej egzystencji badani uznali życie barwne i pełne rozrywek, satysfakcję w sferze życia seksualnego, osiągnięcia w dziedzinie nauki lub sztuki, niezależność w pracy. Jeszcze mniej młodych ludzi przywiązywało wagę do tego, by być użytecznym dla innych lub żyć zgodnie z zasadami religijnymi. Tylko nieliczni ankietowani wskazywali na takie cechy, jak zdobycie władzy politycznej czy możliwość podejmowania decyzji w dziedzinie gospodarczej¹⁴.

Poczucie czy postawa wobec sensu życia jest jakby „nasiąknięta” wartościami uznawanymi przez jednostkę. Odpowiadając na pytanie o sens życia, respondenci dokonują jego świadomej lub nieświadomej „relatywizacji” do warunków, w jakich żyją. Te sensotwórcze treści zmieniają się wraz z wiekiem, poszerzają się ciągle możliwości człowieka w zakresie dookreślenia sensu życia. Wartości i poczucie sensu życia są w stosunku do siebie dopełniające. Osobowość człowieka rozwija się pod wpływem wartości nadających życiu sens, wartości pożądaných, nawet jeżeli nie zawsze realizowanych czy nawet nie w pełni możliwych do realizacji. Wartości związane z sensem życia wykraczają niejednokrotnie poza aktywności codzienne, będące osiągnięciem celów konkretnych, porządkują one i kierunkują życie człowieka, a także są czynnikiem selektywności w osiąganiu planów życiowych. Dążenie do nich jednostki odczuwają jako pewne zobowiązanie ważne i warte zaangażowania¹⁵.

¹⁴ R. Boguszewski, *Aspiracje, dążenia i plany życiowe młodzieży*, s. 70-71; J. Baniak, *Religijność i moralność młodzieży polskiej w latach 1956-2018 na tle przemian cywilizacyjnych i społecznych. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Nauk Społecznych i Humanistycznych UAM, Poznań 2022, s. 767-788.

¹⁵ B. Hiszpańska, *Pomóż młodzieży znaleźć wartości – drogowskazy*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1992, s. 5-8; B. Ober-Domagalska, *Młó-*

Wartości związane z sensem życia odnoszą się nie tylko do codziennych dążeń i konkretnych celów działaniowych, lecz są związane z wartościami-ideałami. Są one związane z czymś, co jest uznawane za właściwe, słuszne i godne pożądania. Wartości-ideały wyznaczają ogólne cele działania i różnią się od interesów, doraźnych czy długofalowych. Wyznaczają one cele uznawane za słuszne i wiążą się ściśle z orientacją aksjologiczną. Interesy są natomiast celami uznawanymi za korzystne i łączą się z orientacją utylitarną. Różnice między wartościami i interesami są kwestią stopnia. Jeden obiekt-cel może być jednocześnie wartością i interesem, ale są sytuacje, kiedy interes nie jest wartością, a wartość nie jest interesem (np. gdy człowiek realizuje cele uznawane za słuszne, lecz dla niego niekorzystne). Wartości – w przeciwieństwie do interesów – są często wyidealizowane i wynikają bardziej z poczucia obowiązku i świadomości istnienia ideałów¹⁶. Wartości-ideały pełnią ważną rolę w usensownieniu ludzkiego życia. Nie są one wprost zapożyczone ze społeczeństwa.

W ogólnopolskich badaniach socjologicznych zrealizowanych czterokrotnie w latach 1988-2017 przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, zapytano młodzież szkół średnich (licea ogólnokształcące i technika) o uznawane przez nią wartości codzienne w ich powiązaniu z sensem życia. W 1988 r. respondenci wybierali następująco ważne w ich życiu wartości: wiara w wielką ideę – 8,0%, praca, którą się lubi – 45,7%, znalezienie miejsca w społeczeństwie – 36,7%, głęboka wiara religijna – 50,5%, pieniądze, dobrobyt – 20,3%, wykształcenie, dążenie do wiedzy – 19,9%, zdobycie ludzkiego

dziedz szkolna wobec etyki pracy i jej kontekstu instytucjonalnego. Polsko-norweskie badania porównawcze, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

¹⁶ M. Ziółkowski, *Zmiany systemu wartości*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*, J. Wasilewski (red.), Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006, s. 145-146.

zaufania, przyjaciół – 50,4%, bogactwo wrażeń – 5,9%, zdobycie indywidualności, własnego stylu życia – 22,4%, miłość, wielkie uczucie – 69,3%, spokojne życie bez niespodzianek – 9,7%, działanie i dążenie do wybranego celu – 25,7%, pozostawienie po swoim życiu jakiegoś śladu – 16,7%, szczęście rodzinne – 75,1%; w 1998 r. (odpowiednio) – 9,5%, 37,3%, 37,3%, 26,4%, 30,8%, 34,1%, 52,4%, 5,2%, 19,0%, 77,1%, 11,7%, 23,0%, 14,5%, 73,3%; w 2005 roku – 26,0%, 36,6%, 40,6%, 37,0%, 29,1%, 31,5%, 50,8%, 6,1%, 21,6%, 71,8%, 9,1%, 25,1%, 17,8%, 59,3%; w 2017 roku – 22,9%, 42,1%, 56,5%, 20,0%, 33,2%, 40,3%, 59,9%, 5,7%, 19,1%, 55,7%, 8,2%, 25,2%, 16,7%, 48,7%¹⁷.

Tabela 2. Wartości codzienne nadające sens życiu w świadomości młodzieży szkolnej w 2017 r. (dane w %)

Wartości nadające sens życiu	Wieś	Miasto do 50 tys.	Miasto od 50 do 100 tys.	Miasto od 100 do 250 tys.	Miasto od 250 do 500 tys.	Miasto powyżej 500 tys.	Razem
Wiara w jakąś wielką ideę	24,2	19,6	21,2	22,3	20,3	31,5	22,9
Praca, którą się lubi	41,5	46,2	41,3	38,8	39,2	42,5	42,1
Znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie	56,4	55,4	61,5	52,9	56,8	58,9	56,5
Głęboka wiara religijna	28,0	15,6	15,1	9,1	6,8	12,3	20,0

¹⁷J. Mariański, *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988-1998-2005-2017 (raport z ogólnopolskich badań socjologicznych)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 333.

Pieniądze, dobrobyt	27,3	41,2	39,7	25,6	44,6	45,2	33,2
Wykształcenie, dążenie do wiedzy	38,5	42,7	41,9	43,8	43,2	38,4	40,3
Zdobycie ludzkiego zaufania	60,7	58,5	65,9	57,0	47,3	60,3	59,9
Bogactwo wrażeń	5,5	5,4	6,1	5,0	10,8	2,7	5,7
Zdobycie indywidualności	17,1	18,8	17,9	24,8	25,7	21,9	19,1
Miłość, wielkie uczucie	55,4	57,3	55,3	56,2	51,4	58,9	55,7
Spokojne życie	7,8	6,9	10,1	5,0	18,9	8,2	8,2
Dążenie do wybranego celu	23,1	24,6	23,5	30,6	31,1	34,2	25,2
Pozostawienie śladu po swoim życiu	13,3	20,0	17,9	21,5	20,3	19,2	16,7
Szczęście rodzinne	52,5	47,3	46,8	42,1	41,9	43,8	48,7
Inne	0,8	1,5	3,9	1,7	6,8	1,4	1,9

Uwaga: Wyniki nie sumują się do 100,0%, ponieważ respondenci mogli wybierać do pięciu odpowiedzi.

W ocenie młodzieży szkół średnich wśród wartości nadających sens życiu w 2017 r. naczelną rolę zajmowały cztery wartości: zdobycie ludzkiego zaufania i przyjaźni (59,9%), znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie (56,5%), miłość i wielkie uczucie (55,7%) oraz szczęście rodzinne (48,7%). Na piątym miejscu znalazła się praca, którą się lubi (42,1%),

na szóstym miejscu – wykształcenie i dążenie do wiedzy (40,3%). Poniżej granicy 40% znalazły się wartości: pieniądze i dobrobyt (33,2%), działanie i dążenie do wytyczonego celu (25,2%), wiara w wielką ideę (22,9%), głęboka wiara religijna (20,0%). Najniżej były oceniane wartości: zdobycie indywidualności, własnego stylu i umiejętności bycia sobą (19,1%), pozostawienie po swoim życiu jakiegoś trwałego śladu (16,7%), bogactwo wrażeń i zakosztowanie wszystkiego choćby za cenę przykrości (5,7%), spokojne życie bez żadnych niespodzianek (8,2%). Dziedziny, w których badana młodzież szkolna dostrzegała swoje dążenia do sensu życia, były zróżnicowane. Wiązały się one z różnorodną treścią i intensywnością przeżycia, ale były zapewne ujmowane w świadomości badanych jako mające znaczenie sensotwórcze. Prawdopodobnie najczęściej pytanie o wartości nadające sens życiu kojarzyło się respondentom z indagowaniem o cel, do którego dążą oni w życiu codziennym.

W latach 1988-2017 zyskały na znaczeniu niektóre wartości: wiara w wielką ideę (wzrost o 14,9%), znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie (wzrost o 19,8%), pieniądze, dobrobyt (wzrost o 12,9%), wykształcenie i dążenie do wiedzy (wzrost o 20,4%), zdobycie ludzkiego zaufania, przyjaciół (wzrost o 9,5%). W tym samym czasie straciły na znaczeniu: głęboka wiara religijna (spadek o 30,5%), miłość i wielkie uczucie (spadek o 13,6%), szczęście rodzinne (spadek o 26,4%). W odniesieniu do pozostałych wartości wybory układały się w poszczególnych okresach czasowych dość podobnie (różnice poniżej 5%). W 1988 r. 75,1% ankietowanych preferowało szczęście rodzinne, w 1998 r. – 73,3%, w 2005 r. – 59,3% i w 2017 r. – 48,7%. Rodzina jako wartość nadająca sens życiu straciła na znaczeniu w dwóch dekadach XXI w.¹⁸

¹⁸Tamże, s. 332-335.

W 2017 r. upodobniły się wybory wartości sensotwórczych u kobiet i mężczyzn. W 2017 r. kobiety nieco częściej niż mężczyźni doceniały takie wartości, jak: wykształcenie, dążenie do wiedzy (różnica 8,9%); miłość, wielkie uczucie (różnica 11,2%); szczęście rodzinne (17,3%). Mężczyźni częściej niż kobiety wskazywali na wiarę w jakąś wielką ideę (różnica 13,9%); pracę, którą się lubi (różnica 5,0%); przyzwoitą pozycję materialną (różnica 8,5%). W odniesieniu do pozostałych wartości nadających sens życiu różnice wskaźników nie przekraczały 5,0%. Kobiety częściej niż mężczyźni aprobują wartości afiliacyjne, mężczyźni zaś pracę i wartości materialne. Kobiety częściej niż mężczyźni wybierały wartości: wskaźnik przeciętny (odpowiednio) – 33,0% i 31,9%. Ogólnie obserwuje się proces ujednolicania się wartości nadających sens życiu u kobiet i mężczyzn. Dotyczy to także głębokiej wiary religijnej, która znalazła się na jednym z ostatnich miejsc.

Hierarchia wartości niosących sens życia jest niemal identyczna u uczniów z liceów ogólnokształcących, techników i zasadniczych szkół zawodowych (wskaźnik przeciętny odpowiednio: 32,9%, 32,4%, 31,2%). Pewne przesunięcia rangowe dotyczą pozycji sąsiednich, a różnice w wyborach poszczególnych wartości mieszczą się w graniach 5,0%. Jedynie licealiści nieco częściej wybierali wartość „działanie i dążenie do wybranego celu” (28,4%), młodzież z techników „pracę, którą się lubi” (49,8%), a młodzież z zasadniczych szkół zawodowych nieco rzadziej optowała za wartością „szczęście rodzinne” (43,5%). We wszystkich trzech typach szkół wartość „głęboka wiara religijna” sytuowała się na jednym z ostatnich miejsc i była wybierana przez co piątego ankietowanego uczęszczającego do szkół średnich. Świat wartości młodzieży z różnych typów szkół ulega zbliżeniu.

Młodzież mieszkająca na wsi częściej niż młodzież mieszkająca w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców wybierała głęboką wiarę religijną (różnica 15,7%) i szczęście

rodzinne (różnica 8,7%), młodzież wielkomięjska częściej niż młodzież wiejska wskazywała na takie wartości, jak: wiara w jakąś wielką ideę (różnica 7,3%), pieniądze, dobrobyt (różnica 17,9%), dążenie do wybranego celu (różnica 5,9%), pozostawienie śladu po swoim życiu (5,9%). W odniesieniu do pozostałych wartości różnice w wyborach nie przekraczały pięciu punktów procentowych.

Jeszcze mniejsze różnice w wyborach wartości nadających sens życiu zaznaczyły się między młodzieżą wiejską i młodzieżą z miast do 50 tys. mieszkańców. Młodzież wiejska nieco częściej wybierała dwie wartości: głęboką wiarę religijną (różnica 12,4%) i szczęście rodzinne (różnica 5,2%), młodzież z małych miast częściej wskazywała na dwie wartości: pieniądze, dobrobyt (różnica 13,9%) i pozostawienie śladu po swoim życiu (różnica 6,7%). Młodzież z miast do 50 tys. mieszkańców była w swoich wyborach aksjologicznych nieco bardziej zbliżona do młodzieży z dużych miast niż do młodzieży wiejskiej, ale we wszystkich środowiskach społecznych różnice te były niewielkie.

Wśród wartości nadających sens życiu znalazły się zarówno wartości afiliacyjne (zaufanie do ludzi, znalezienie odpowiedniej pozycji w społeczeństwie, miłość), jak i proro-dzinne (szczęście rodzinne). Miłość i szczęście rodzinne to naczelne cele życiowe młodzieży polskiej od dawna, będące przejawem troski o zapewnienie jej godziwych warunków życia i stabilizacji. Wśród wartości dnia codziennego szczęście rodzinne jest na ogół stawiane wyżej niż wielka odwzajemniona miłość, wśród wartości zapewniających sens życiu sytuacja jest odwrotna. Obydwie te wartości nie wykluczają się wzajemnie, są raczej komplementarne w świadomości młodzieży polskiej. Troska o rodzinę, o harmonijne współżycie rodzinne, o dobro dzieci, może *implicite* zawierać staranie o poprawę warunków materialnych rodziny. Stąd być może wynika relatywnie stabilna pozycja w hierarchii wartości

pracy. W latach 1988-2017 wzrost aprobaty wartości materialnych kształtował się na poziomie 12,9%. Jeżeli przez pragmatyzację świadomości ludzi rozumiemy orientację i aspiracje życiowe skoncentrowane na trosce o standardy materialne i osiąganie sukcesu ekonomicznego gwarantującego konsumpcję, niekiedy ostentacyjną, to te wartości uzyskały wyraźny wzrost znaczenia, także w perspektywie osiągania sensu życia. Na średnim poziomie akceptacji sytuują się wartości prospołeczne, jak bliskie i przyjazne kontakty z innymi ludźmi, bycie pożytecznym dla innych, działanie na rzecz bliźnich. Stosunkowo nisko są oceniane wartości religijne, co jest znamienne dla procesów transformacyjnych w ostatnich dwóch dekadach, na przełomie XX i XXI w., a także wartości perfekcjonistyczne i hedonistyczne (unikanie przykrości, bogactwo wrażeń itp.).

W ogólnopolskich badaniach dzieci i młodzieży ze szkół podstawowych (klasy V-VIII) w 2021 r. ankietowani informowali m.in. o tym, co jest najważniejsze w ich życiu. Wybierali oni następujące wartości: przyjaciele – 58,8%; rozwijanie swoich zainteresowań, hobby – 51,9%; dobra praca w dorosłym życiu – 51,3%; miłość na całe życie – 48,0%; dobre wykształcenie – 34,7%; posiadanie dużych pieniędzy – 28,1%; moja obecna rodzina – 26,8%; dobre zdrowie – 26,0%; uczciwość – 23,7%; sprawiedliwość – 22,7%; Bóg – 18,3%; życie pełne przygód i wrażeń – 16,2%; udane życie osobiste – 15,9%; szacunek innych ludzi – 14,8%; rozrywka, zabawa – 14,7%; spokój w życiu – 11,9%; wyjazdy, podróże – 11,5%; sprawność fizyczna – 11,5%; spełnienie ambicji rodziców, opiekunów – 11,4%; poczucie bycia przydatnym – 10,4%; posiadanie dzieci w przyszłości – 8,5%; nadzieja – 7,8%; wolność głosu własnych poglądów – 5,9%; zdolność przebaczenia – 5,8%; otwartość na innych – 5,1%; szacunek wobec innych ludzi – 5,0%; patriotyzm, dobro ojczyzny – 4,6%; możliwość zaangażowania

się w życie społeczne – 1,3%¹⁹. Uczniowie i uczennice ze szkół podstawowych ujawniali w coraz większym zakresie postawy i zachowania indywidualistyczne, ukierunkowane na wartości materialne i przyjemnościowe, pomijając wartości duchowe²⁰.

Porównanie wyników ogólnopolskich badań nad wartościami codziennymi uznawanymi przez młodzież szkolną nie jest łatwe. Ankietowanej młodzieży postawiono do oceny różne zestawy wartości, zarówno co do treści, jak i liczby wartości, indagowano młodzież o cele i dążenia najważniejsze dla respondenta lub o wartości codzienne nadające sens życiu. Respondenci mogli wybierać po trzy lub pięć wartości czy celów lub dążeń życiowych.

Podsumowując wyniki przeprowadzonych badań socjologicznych nad wartościami codziennymi (cele i dążenia życiowe) należy zauważyć, że uznawane przez młodzież wartości charakteryzują się przede wszystkim przywiązaniem do tego, co wiąże się z miłością, co przynosi szczęście osobiste i rodzinne, co zapewnia emocjonalne bezpieczeństwo i odwzajemnione kontakty z innymi. Są to wartości afiliacyjne, o charakterze prywatno-stabilizacyjnym. W XXI w. utrzymywała się rola więzi rodzinnych i przyjacielskich jako wartości „miękkich”, odbiegających od tych lansowanych przez struktury formalne. Obecnie szczęście rodzinne straciło na znaczeniu i nie plasuje się już na pierwszym miejscu wśród uznawanych przez młodzież celów i dążeń życiowych.

¹⁹ B. Dyczewski, *Społeczna diagnoza uczniów 2021. Lustro. Ewaluacja badania, Stowarzyszenie Producentów i Dziennikarzy Radiowych, Poznań 2022, s. 37-42.*

²⁰ B. Dyczewski, *Cele życiowe młodzieży kończącej szkołę podstawową. Próba klasyfikacji wartości młodego pokolenia*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2019, nr 3, s. 45-67; B. Dyczewski, *Uwarunkowania modeli wartości młodego pokolenia. Na przykładzie uczniów klas VIII szkół podstawowych*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2022, nr 1, s. 69-88.

Wartości uznawane przez młodzież nie są zbyt silnie nasycone elementami społecznymi. Przy małym zainteresowaniu dla celów „makrospołecznych” pojawia się tendencja do zamykania się w małych grupach i szukania celów indywidualnych. W wyobrażeniach dotyczących wartości codziennych oczekiwania dotyczące szczęścia rodzinnego, miłości i dobrych relacji w kręgu najbliższych przyjaciół stoją wyżej niż cele związane z pracą i interesem społecznym. Wydaje się, że powoli wzrasta ranga wartości materialnych. Osiągnięcie wysokiego materialnego standardu życia – nawet jeżeli jest traktowane na ogół w kategoriach instrumentalnych – stanowi ważny cel dążeń życiowych młodych Polaków w XXI w. W porównaniu z wynikami wcześniejszych badań socjologicznych wyraźnie spadała ranga wartości religijnych.

Stwierdzone dość znaczne podobieństwo uznawanych wartości codziennych u młodzieży męskiej i żeńskiej, młodzieży uczącej się w różnych szkołach, mieszkającej w miastach i na wsi pozwala mówić o określonym etosie młodych Polaków. Nasuwa się w tym kontekście interesujące pytanie o dalsze losy tego etosu w warunkach przebudowy gospodarczej i społeczno-politycznej. Wiedza o tym, jaka jest polska młodzież, jakie są jej cele i dążenia życiowe, jest nie tylko interesująca poznawczo, ale i ważna społecznie, tym ważniejsza, że stanowi jedną z istotnych przesłanek szeroko rozumianego procesu wychowania społeczno-moralnego młodego pokolenia. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że osiągnięte wyniki w badaniach empirycznych dotyczą wartości deklarowanych przez młodzież szkolną, które nie do końca pokrywają się z wartościami urzeczywistnianymi w życiu codziennym.

Trudno jest rozstrzygnąć, na ile dokonywane przez młodzież wybory wartości wskazują na obecność idei centralnych. Są to raczej pewne wybijające się tendencje w różnorodnych syndromach wartości nacechowanych konkretną

sytuacją życiową młodzieży i jej dotychczasowymi doświadczeniami. Wartością porządkującą, w pewnym sensie dominującą nad pozostałymi, jest miłość i szczęście rodzinne. Wartości afiliacyjne i potrzeby samorealizacji poprzez bezpośrednie kontakty z ludźmi w małych grupach nabierają niejednokrotnie charakteru wartości naczelnych. Preferowane wartości mają częściej charakter indywidualny niż społeczny, częściej wymiar wartości codziennych niż religijnych czy ostatecznych. Wybierane wartości pozwalają człowiekowi na stopniowe aktualizowanie własnych możliwości, co daje na ogół poczucie zadowolenia i radości. Istnieje niebezpieczeństwo przekształcania się uznawanych konkretnych celów życiowych w postawy konsumpcyjne i hedonistyczne, czyli uznawania za sensowne tego, co użyteczne, co przynosi radość i przyjemność, czego można doświadczyć w sposób wymierny i bezpośredni.

Wartości codzienne młodzieży szkolnej w różnych środowiskach społecznych

Charakterystyki współczesnej młodzieży polskiej nie można sprowadzić do wspólnego mianownika. Młodzież jest zróżnicowana, do pewnego stopnia mozaikowa, przy znacznej koncentracji na sobie i swoich problemach. Nowa generacja młodzieży demonstrowa obraz przeciwstawnych postaw. Różnice te dotyczą dążeń i celów życiowych, a także spraw, które młodzi ludzie uważają za najważniejsze w swoim życiu. Dążenie do sukcesu życiowego jest bardzo mocno akcentowane. Wiąże się z tym dążenie do konsumpcji i respektowanie tego co modne, na czasie, czyli tzw. trendy. Dokonywane przez młodzież wybory celów i dążeń życiowych pozwalają ustalić relację ich nadrzędności i podrzędności, nawet jeżeli nie znamy do końca kryteriów dokonywania hierarchizacji. W porównaniu ze stosunkowo stabilnymi wartościami,

dążenia i cele charakteryzują się znacznie większą mobilnością. Ich zmienność wynika z faktu, iż są uzależnione od zmian otoczenia zewnętrznego i naszego w nim położenia oraz przede wszystkim od naszego postrzegania tych dwóch elementów²¹. Wyróżnione w referowanych badaniach wartości codzienne, stanowiące przedmiot aspiracji i dążeń życiowych, obejmują tylko część złożonego zespołu wartości rzeczywiście uznawanych przez młodzież szkolną.

Zróznicowany poziom akceptacji wartości dnia codziennego konstatowano w wybranych środowiskach społecznych. Ankietowani w 1994 r. maturzyści w Lublinie wskazywali na następujące wartości niosące sens życia: miłość, wielkie uczucie – 77,3%, zdobycie ludzkiego zaufania i przyjaćciół – 48,9%, znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie – 38,4%, szczęście rodzinne – 69,0%, pieniądze, dobrobyt – 27,1%, wykształcenie, dążenie do wiedzy – 28,4%, praca, którą się lubi – 41,1%, bogactwo wrażeń – 7,0%, zdobycie indywidualności – 30,3%, wiara w jakąś wielką ideę – 8,7%, głęboka wiara religijna – 32,5%, dążenie do wybranego celu – 23,2%, pozostawienie po swoim życiu jakiegoś trwałego śladu – 23,1%, spokojne życie – 5,2%, inne wartości – 1,1%, brak danych – 0,2%; w 2005 r. odpowiednio: 78,0%, 53,2%, 34,8%, 75,2%, 38,6%, 31,5%, 51,3%, 6,9%, 25,6%, 11,1%, 29,5%, 33,8%, 20,6%, 12,8%, 2,8%, 1,6%²².

²¹ G. Dobrodzicka, *Ewolucja wartości rodzinnych*, [w:] *Zmiany w życiu Polaków w gospodarce rynkowej*, L. Beskid (red.), Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1999, s. 146.

²² E. Żerel, *Aspekty doradztwa zawodowego w świetle wartości młodzieży*, [w:] *Wyzwania dla współczesnego doradztwa zawodowego. Materiały konferencyjne Lublin 3 czerwca 2005 r.*, E. Żerel, M. Jedynak (red.), Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2005, s. 45-64; E. Żerel, *Kondycja moralna maturzystów lubelskich*, [w:] *Moralność współczesnego społeczeństwa polskiego. Założenia i rzeczywistość*, J. Baniak (red.), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza Wydział Teologiczny – Redakcja Wydawnictw, Poznań 2008, s. 193-211; E. Żerel, *Proces podejmowania przez młodzież decyzji zawodowych*

Spośród 17 przedłożonych do oceny wartości badani maturzyści tarnowscy w 2005 r. dokonali następujących wyborów: szczęście rodzinne – 79,1%, spokojne życie – 51,1%, wielka odwzajemniona miłość – 47,8%, wiara religijna – 41,2%, szacunek ludzi – 38,8%, ciekawa praca – 34,8%, dobrobyt – 28,9%, grono przyjaciół – 28,9%, wykształcenie – 27,8%, świadomość bycia potrzebnym innym ludziom – 26,8%, silny charakter – 18,6%, dużo przygód – 17,8%, pomoc innym ludziom – 10,6%, spokój w narodzie – 9,6%, pomyślność ojczyzny – 7,8%, władza – 2,6%, sława – 1,6%, coś innego – 0,9%, brak odpowiedzi – 4,7%. Wartość „szczęście rodzinne” zajęła wyrażnie pierwsze miejsce jako wartość najważniejsza²³.

Wśród maturzystów z woj. świętokrzyskiego w 2008 r. 51,0% badanych akceptowało miłość i przyjaźń jako najważniejszą wartość wśród celów i dążeń życiowych; 39,3% – udane życie rodzinne, dzieci; 35,3% – ciekawa praca; 17,6% – spokojne życie, bez konfliktów; 14,9% – zrobienie kariery zawodowej; 12,3% – zdobycie majątku; 8,3% – barwne życie; 6,9% – udane życie seksualne; 5,9% – bycie użytecznym dla innych; 5,5% – życie zgodne z zasadami religijnymi; 4,0% – sukces; 3,4% – niezależność w pracy; 1,0% – zdobycie władzy politycznej; 0,2% – podejmowanie ważnych decyzji gospodarczych²⁴.

a projektowanie przyszłości edukacyjno-zawodowej, [w:] *Polskie doradztwo dla młodzieży – idea czy rzeczywistość*, H. Skłodowski (red.), Kolegium Wydawnicze Społecznej Szkoły Wyższej Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, Łódź 2008, s. 131-142.

²³ J. Młyński, *W kręgu aksjologii abiturientów Tarnowa. Wartości osobowe, społeczne i religijno-moralne w świadomości młodzieży. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2008, s. 140-144.

²⁴ M. A. Sroczyńska, *Rytuały w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo „Fall”, Kraków 2013, s. 102; M. Sroczyńska, *Wiara religijna jako przejaw sacrum w postawach młodzieży (aspekt generacyjny)*, [w:] *W poszukiwaniu ciągłości i zmiany. Religia w perspektywie socjologicznej*, I. Borowik (red.), Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2012, s. 189-207.

Uczniowie trzecich klas liceów ogólnokształcących w woj. podkarpackim (Rzeszów, Krosno, Sanok, Tarnobrzeg, Stalowa Wola, Jasło) darzyli największym uznaniem cztery wartości: miłość (92,5%), rodzina (92,1%), wykształcenie (75,7%) i szczęście (70,7%), a dalej – mądrość (69,6%), przyjaźń (60,7%), pokój (48,6%), osiągnięcia (48,6%), bezpieczeństwo (45,7%), uznanie społeczne (47,5%), bogactwo (46,4%), moralność (40,4%), odpowiedzialność za siebie i innych (39,3%), zdrowie (38,6%), wolność (37,5%), godność (33,2%), piękno (28,6%), równość (26,1%), prawda (21,8%), tolerancja (21,1%), sztuka (10,3%). W całej zbiorowości 84,3% badanych uznało rodzinę za wartość, którą chcą osiągnąć uczniowie z liceów ogólnokształcących. Wartości rodzinne w większym stopniu eksponują dziewczęta niż chłopcy²⁵.

„Rodzina i miłość przejawiająca się w wyborach młodzieży jest ze sobą nierozzerwalnie związana. Młodzież szuka ucieczki od pełnego niepewności i zagrożeń świata, oczekując poczucia bezpieczeństwa w szczęśliwej rodzinie. Miłość i szczęście w rodzinie dają poczucie bezpieczeństwa i zadowolenia jej członków. Zatem udane życie rodzinne i miłość są filarami dla badanej młodzieży. Wybierana wartość inteligencji połączona jest z wykształceniem. Młodzież uważa, że osoby inteligentne osiągają wyższy poziom wykształcenia, a to z kolei pomaga w karierze i realizacji innych życiowych celów. Młodzież traktuje wykształcenie w sposób pragmatyczny jako gwarancję zdobycia satysfakcjonującej pracy i wysokich zarobków. Warto zauważyć, że względnie odległą pozycję w hierarchii wartości zajmują: uznanie społeczne, skromność, nowatorstwo i posłuszeństwo”²⁶.

²⁵ M. Dubis, *Świat wartości i plany życiowe licealistów*, Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2013, s. 74-76.

²⁶ Tamże, s. 135-136.

Wśród maturzystów z pięciu miast (Szprotawa, Puławy, Kraśnik, Dęblin, Gdańsk) w 2009 r. wartość „szczęście rodzinne” uzyskała najwyższą ocenę wśród kilkunastu wartości życia codziennego. W całej zbiorowości 72,4% badanych wybrało szczęście rodzinne jako ważną wartość w życiu codziennym, 54,6% – wielką miłość, 47,7% – szacunek ludzki, 46,3% – grono przyjaciół, 43,6% – dobrobyt, 43,1% – spokojne życie, 38,7% – ciekawą pracę; 34,6% – silny charakter, 31,4% – bycie potrzebnym, 28,7% – dużo przygód, 28,1% – pomoc innym, 27,0% – wiara religijna, 25,7% – wykształcenie, 18,2% – spokój w narodzie, 13,0% – pomyślność ojczyzny, 10,0% – władza, 7,5% – sława, 1,4% – inne. Młodzież mieszkająca na wsi częściej aprobowala wartość szczęście rodzinne (73,4%) niż młodzież w wielkich miastach (69,9%). Młodzież mieszkająca w małych i średnich miastach zajmowała pozycję pośrednią (71,2%).

W latach 1994-2009 nastąpiły pewne zmiany w strukturze celów i dążeń życiowych młodzieży maturalnej. Dotyczyły one niewielkiego wzrostu akceptacji poszczególnych wartości (w granicach 10%) i nieznacznych przesunięć w hierarchii uznawanych wartości (o jedno lub dwa miejsca). Wzrost aprobaty odnotowano w odniesieniu do następujących wartości: dobrobyt (o 16,4%), sława (o 4,4%), władza (o 6,3%), spokojne życie (20,0%), dużo przygód (o 3,5%), silny charakter (o 7,1%), szacunek ludzi (o 10,0%), grono przyjaciół (o 10,4%), spokój w narodzie (o 4,6%), pomaganie innym ludziom (o 10,8%); spadek aprobaty – rodzina (o 1,6%), ciekawa praca (o 0,5%), wiara religijna (o 1,1%), świadomość, że jest się potrzebnym innym ludziom (o 7,7%), pomyślność ojczyzny (o 1,6%), wielka odwzajemniona miłość (o 5,7%), wykształcenie (o 1,5%). Młodzież maturalna w 2009 r. nieco częściej dokonywała wyborów niż młodzież w 1994 r. (średnia: 33,6%

wobec 29,3%). Wzrost aprobaty części ocenianych wartości był wyższy niż spadek pozostałych²⁷.

W badaniach socjologicznych zrealizowanych w latach 2009-2010 wśród uczniów klas maturalnych w liceach ogólnokształcących, w liceach profilowanych oraz technikach w województwie opolskim skonstatowano, że 73,17% ankietowanych wymieniło udane życie rodzinne jako wartość cenniejszą najbardziej w życiu; 79,55% – miłość, 65,87% – przyjaźń, 45,55% – niezależność od innych, 32,93% – własne poglądy, 38,11% – pasjonującą pracę zawodową, 36,65% – wiedzę i wykształcenie, 39,18% – wygodne życie, 28,02% – majątek, wysoką pozycję materialną, 18,86% – realizację wartości moralnych, 6,64% – zaangażowanie w pracę użyteczną społecznie, 6,37% – życie pełne zmian, 3,98% – wysokie stanowisko, kierowanie innymi ludźmi, 3,72% – wnoszenie nowych wartości do kultury, 1,20% – udział w działalności politycznej²⁸.

Wśród maturzystów lubelskich w roku szkolnym 2009/2010 wybierano następujące wartości uznawane za ważne w życiu: dobrobyt – 34,3%, sława – 2,6%, władza – 4,6%, spokojne życie – 33,6%, dużo przygód – 19,0%, silny charakter – 27,1%, szczęście rodzinne – 72,9%, ciekawa praca – 33,2%, szacunek ludzi – 42,6%, wiara religijna – 35,1%, grono przyjaciół – 38,7%, świadomość, że jest się potrzebnym – 32,3%, pomyślność ojczyzny – 13,1%, spokój w narodzie – 12,2%, wielka miłość – 56,3%, pomoc innym ludziom – 24,5%, wykształcenie – 18,8%, inne wartości – 1,3%. Maturzyści lubelscy mogli wybierać więcej niż pięć wartości²⁹.

²⁷ J. Mariański, *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 145-146.

²⁸ D. Wiśniewski, *Aspiracje młodzieży ponadgimnazjalnej w kontekście zmian społeczno-kulturowych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 126.

²⁹ M. Rola, *Wartości moralne w świadomości maturzystów lubelskich. Studium socjologiczne*, Drukarnia Standruk, Lublin 2016, s. 286-287.

Młodzież z trzech liceów ogólnokształcących i studenci ze Społecznej Akademii Nauk w Łodzi w 2014 r. wśród ważnych wartości życia codziennego na pierwszym miejscu lokowali rodzinę (52,4% ogółu badanych), a dalej – odwzajemnianą miłość (47,2%), szczęście w małżeństwie (46,8%), karierę zawodową (30,7%), dobra materialne (21,7%), wysokie wykształcenie (21,7%), pomoc potrzebującym ludziom (18,7%), spokojne życie (18,1%), wysoką pozycję społeczną (17,6%), wiarę religijną (12,0%) i inne (10,5%)³⁰.

W badaniach socjologicznych zrealizowanych w 2017 r. wśród uczniów szkół średnich i studentów w powiecie białskim (Podlasie) skonstatowano, że najważniejszymi wartościami w opinii młodzieży były: szacunek – 66,5%, miłość – 49,0%, rodzina – 45,8%, zdrowie – 42,0%, uczciwość – 41,0%, przyjaźń – 35,5%, wiara w Boga – 29,0%, odpowiedzialność – 22,3%, mądrość – 18,8%, praca zawodowa – 16,5%, pokój – 11,8%, solidarność – 11,0%. Rodzinę jako najważniejszą wartość częściej wybierały kobiety niż mężczyźni (49,44% wobec 42,94%)³¹.

Wśród młodzieży szkół białostockich w 2019 r. wartość „szczęśliwe życie rodzinne” preferowało 56,9% badanych, a dalej, 55,2% – zdrowie, 38,6% – spokojne życie, 37,5% – pieniądze/ zamożność, 37,2% – odwzajemniona miłość, 36,2% – prawdziwi przyjaciele, 27,9% – kariera zawodowa, 27,8% – podróże i przygody, 27,0% – interesująca praca, 18,1% – wiara/

³⁰ H. Cudak, *Małżeństwo i rodzina w poglądach badanej młodzieży*, „Pedagogika Rodziny” 2014, nr 4, s. 121-122.

³¹ W. Romanowicz, O. Filipczak, D. Tomczyszyn, *Ocena możliwości samorealizacji przez młodzież powiatu białskiego*, [w:] S. Tur, D. Błaszczak, O. Filipiak, W. Romanowicz, D. Tomczyszyn, *Aspiracje życiowe i perspektywy rozwoju młodzieży w powiecie białskim*, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2018, s. 88; W. Romanowicz, *Świadomość religijna i moralna młodzieży prawosławnej*, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2013, s. 177-181.

religia, 17,8% – szacunek i uznanie innych ludzi, 13,7% – silny charakter, 11,9% – przyjemności i rozrywki, 11,3% – pomaganie innym ludziom, poczucie, że jest się potrzebnym innym ludziom (10,6%), sprawność fizyczna (10,3%), zdobywanie wiedzy (8,6%), sława (5,7%), dobro ojczyzny (4,8%) i inne (0,8%). Szczęśliwe życie rodzinne jako wartość częściej wybierały kobiety niż mężczyźni (64,6% wobec 48,9%), młodzież z liceów ogólnokształcących częściej niż z techników (58,6% wobec 54,5%), młodzież osiągająca najwyższą średnią ocen na koniec ostatniego roku szkolnego częściej niż osiągająca oceny najniższe (63,1% wobec 34,0%), młodzież głęboko wierząca częściej niż niewierząca (63,9% wobec 34,7%), młodzież praktykująca raz w tygodniu częściej niż młodzież w ogóle niepraktykująca (62,9% wobec 40,4%)³².

Mariusz Zemło, badający od wielu lat wartości i normy uznawane przez młodzież, stwierdza, że „wraz ze słabnięciem religijności wzrasta wśród uczniów uznanie dla wartości materialno-hedonistycznych (pieniądze i zamożność, przyjemność i rozrywka) oraz wartości pozwalających własnymi siłami pokonywać wyzwania i trudności życiowe (silny charakter, zdobywanie wiedzy, kariera zawodowa); wraz ze wzrostem religijności wzrasta uznanie dla wartości związanych z wartościami podkreślającymi walory wspólnotowości (szczęśliwe życie rodzinne, dobro ojczyzny) oraz altruistycznymi (pomaganie innym ludziom)”³³.

Młodzież z ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych w archidiecezji łódzkiej w 2017 r. deklarowała następująco

³² M. Zemło, *Wartości w ocenie uczniów białostockich szkół*, [w:] *Styl życia młodzieży Białegostoku. Raport*, J. Mantur (red.), Centrum Kształcenia Ustawicznego w Białymstoku, Białystok 2019, s. 12-13.

³³ M. Zemło, *Religijność uczniów szkół białostockich a stosunek do wybranych wartości, norm i wzorów zachowań*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2021, nr 1-2, s. 202; M. Zemło, *Wartości w ocenie uczniów szkół ponadpodstawowych. Analiza modalnościowo-eksplikacyjna*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2018, nr 1, s. 40-64.

uznanie dla wartości życia codziennego (odpowiedzi „bardzo ważne” i „raczej ważne”): rodzina – 94,4%, zdrowie – 92,3%, prawdziwa przyjaźń – 91,2%, wykształcenie – 88,9%, kariera zawodowa – 88,8%, wolność głoszenia własnych poglądów – 88,7%, szacunek innych ludzi – 86,4%, powodzenie materialne – 78,1%, małżeństwo – 73,1%, ojczyzna – 72,1%, życie pełne przygód i wrażeń – 66,5%, bezinteresowne pomaganie innym – 62,6%, wiara religijna – 60,5%, możliwość udziału w demokratycznym życiu społecznym i politycznym – 44,3%, sława – 14,8%. Pozostali respondenci wybierali odpowiedzi: „ani ważne, ani nieważne”, „raczej nieważne”, „zupełnie nieważne” i „trudno powiedzieć”³⁴.

W całej zbiorowości maturzystów puławskich w 2021 r. wybierano jako ważne w życiu następujące wartości: dobrobyt – 40,2%, sława – 8,5%, władza – 8,2%, spokojne życie – 42,7%, dużo przygód – 28,1%, silny charakter – 33,5%, szczęście rodzinne – 57,7%, ciekawa praca – 34,9%, szacunek ludzki – 35,9%, wiara religijna – 17,1%, grono przyjaciół – 34,5%, świadomość bycia potrzebnym innym ludziom – 23,5%, pomysłowość ojczyzny – 7,1%, spokój w narodzie – 17,1%, wielka miłość – 32,0%, pomoc innym ludziom – 23,8%, wykształcenie – 20,3%; w 1994 roku (odpowiednio) – 21,9%, 2,1%, 0,8%, 22,3%, 25,2%, 21,9%, 74,0%, 40,9%, 30,6%, 26,4%, 43,4%, 40,9%, 9,1%, 11,2%, 63,2%, 17,4%, 28,9%.

W latach 1994-2021 nastąpiły pewne zmiany w strukturze celów i dążeń życiowych młodzieży puławskiej. Zmiany te dotyczyły zróżnicowanych wzrostów akceptacji poszczególnych wartości i nieznaczących przesunięć (o jedno lub trzy miejsca) w hierarchii uznawanych wartości. Wzrost aprobaty odnotowaliśmy w odniesieniu do następujących wartości: dobrobyt (wzrost o 18,3%), władza (wzrost o 7,4%), spokojne życie (wzrost o 20,4%), silny charakter (wzrost o 11,6%),

³⁴K. Kaźmierska, *Młodzież archidiecezji łódzkiej. Szkic do portretu*, s. 48.

szacunek ludzi (wzrost o 5,3%), spokój w narodzie (wzrost o 6,2%), pomoc innym (wzrost o 6,4%). Straciły na znaczeniu takie wartości, jak: szczęście rodzinne (spadek o 16,3%), ciekawa praca (spadek o 6,0%), wiara religijna (spadek o 9,3%), grono przyjaciół (spadek o 8,9%), bycie potrzebnym innym ludziom (spadek o 17,4%), wielka miłość (spadek o 31,2%) i wykształcenie (spadek o 8,6%)³⁵.

Uznawane przez młodzież maturalną w Puławach wartości codzienne różnicują się ze względu na miejsce zamieszkania (pochodzenie terytorialne). Miejsce zamieszkania ankietowanych osób wiąże się z wieloma uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi, ekonomicznymi, politycznymi, obyczajowymi i religijnymi, współkształtującymi postawy i zachowania ludzi młodych. W środowiskach wiejskich procesy dyferencjacji, dezinstytucjonalizacji, pluralizmu i indywidualizmu życia społecznego nie są jeszcze tak zaawansowane jak w środowisku małych miast, a zwłaszcza w środowiskach wielkomiejskich. Tabela nr 3 przedstawia uznawane przez młodzież wartości codzienne w zróżnicowaniu środowiskowym.

Tabela 3. Wartości najważniejsze w życiu w ocenie maturzystów puławskich w 2021 r. (dane w %)

Wartości codzienne	Wieś	Miasto do 20 tys.	Puławy	Razem
Dobrobyt	35,9	46,9	44,8	40,2
Sława	5,2	9,4	13,6	8,5
Władza	6,5	6,3	11,5	8,2
Spokojne życie	50,3	40,6	31,3	42,7
Dużo przygód	22,9	21,9	38,5	28,1

³⁵ J. Mariański, *Wartości moralne w świadomości maturzystów puławskich (raport z badań socjologicznych zrealizowanych w latach 1994-2021)*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2022, s. 202-205.

Silny charakter	32,0	37,5	34,4	33,5
Szczęście rodzinne	65,6	59,5	52,1	57,7
Ciekawa praca	15,6	38,6	32,5	34,9
Szacunek ludzki	39,2	31,3	32,3	35,9
Wiara religijna	19,6	9,4	15,6	17,1
Grono przyjaciół	33,3	34,4	36,4	34,1
Być potrzebnym innym ludziom	25,0	24,7	24,0	23,5
Pomyślność ojczyzny	5,2	9,4	9,4	7,1
Spokój w narodzie	19,6	12,5	15,6	17,4
Wielka odwzajemniona miłość	31,4	28,1	34,3	32,0
Pomaganie innym ludziom	20,9	28,1	27,1	23,8
Wykształcenie	13,1	15,6	33,3	20,3
Coś innego	2,0	-	1,1	1,4

Uwaga: Wyniki nie sumują się do 100,0%, ponieważ respondenci mogli wybierać kilka wartości ważnych w ich życiu.

Młodzież mieszkająca na wsi częściej niż młodzież mieszkająca w Puławach akceptowała następujące wartości codzienne: spokojne życie (różnica 19,0%), szczęście rodzinne (różnica 13,5%), szacunek ludzki (różnica 6,9%) i rzadziej – dobrobyt (różnica 8,9%), sława (różnica 8,4%), władza (różnica 5,0%), dużo przygód (różnica 15,6%), ciekawa praca (różnica 16,9%), pomoc innym ludziom (różnica 6,2%) i wykształcenie (różnica 20,2%). Młodzież wiejska częściej aprobowała wartości prorodzinne, progodnościowe i te związane ze spokojnym życiem, młodzież mieszkająca w Puławach bardziej doceniała wartości prospołeczne, wartości związane z dobrobytem, pracą, wykształceniem, sławą i władzą. Młodzież z małych miast (do 20 tys. mieszkańców) zajmowała pozycję pośrednią,

a deklarowane przez nią wartości codzienne były nieco bliższe tym deklarowanym przez młodzież z Puław.

Wyniki empiryczne z badań socjologicznych nie są w pełni porównywalne. Badacze przedstawiali młodzieży różne zestawy wartości życiowych do oceny. Nieco zróżnicowane były również kryteria oceniania wybieranych wartości. Nie ma jednak wątpliwości, że na czele hierarchii deklarowanych wartości znajdują się niezmiennie od wielu lat rodzina i miłość. „Tak wysoka ranga rodziny może być interpretowana jako wyraz polskiej specyfiki (rodzina zawsze zajmowała czołowe miejsce w hierarchii wartości życiowych Polaków), lecz równie dobrze można założyć, że tak silne przywiązanie do rodziny jest dzisiaj nie tylko wyrazem trwałości tradycji, lecz również symptomem zmiany – narastającej potrzeby oparcia, intymności i więzi w świecie, który narusza trwałe identyfikacje, wprowadza zmienność i powierzchowność kontaktów, naraża na samotność”³⁶.

Uznawane wartości codzienne mieszczą się poniekąd w „zasięgu ręki”. Wśród aprobowanych celów i dążeń życiowych wyróżnia się przede wszystkim nastawienie na rodzinę oraz miłość i uczucie. Preferowane wartości mają częściej charakter indywidualny niż społeczny, częściej wymiar wartości codziennych niż religijnych czy ostatecznych. Wybierane wartości pozwalają człowiekowi na stopniowe aktualizowanie własnych możliwości, co daje na ogół poczucie zadowolenia i radości. Istnieje niebezpieczeństwo przekształcania się uznawanych konkretnych celów życiowych w postawy konsumpcyjne i hedonistyczne, czyli uznawania za sensowne tego, co użyteczne, co przynosi radość i przyjemność,

³⁶ K. Szafraniec, *Orientacje życiowe uczącej się młodzieży*, [w:] *Młodzież jako problem i jako wyzwanie ponowoczesności. Z prac Sekcji Socjologii Edukacji i Młodzieży PTS 2011*, t. II, K. Szafraniec (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 35.

czego można doświadczyć w sposób wymierny i bezpośredni (społeczeństwo doznań)³⁷.

Uznawane przez młodych Polaków wartości odnoszą się do tego, co wiąże się z miłością, co przynosi szczęście osobiste i rodzinne, co zapewnia emocjonalne bezpieczeństwo i odwzajemnione kontakty z innymi. Są to wartości afiliacyjne, o charakterze prywatno-stabilizacyjnym. W XXI w. utrzymywała się rola więzi rodzinnych i przyjacielskich jako wartości „miękkich”, odbiegających od tych lansowanych przez struktury formalne. Według badań socjologicznych z pierwszej dekady XXI w. udane życie rodzinne znajdowało się z reguły na pierwszym miejscu wśród dążeń i celów życiowych młodzieży w różnych środowiskach społecznych. Pod koniec drugiej dekady XXI w. rodzina (szczęście rodzinne) straciła na znaczeniu³⁸.

Sukces „tu i teraz” coraz wyraźniej jest wymieniany w dążeniach i celach życiowych młodzieży. W hierarchii wartości w świadomości młodzieży wysoko sytuują się zarówno

³⁷ B. A. Piechota, *W poszukiwaniu własnego świata wartości życiowych*, [w:] *W poszukiwaniu dróg. Refleksje na kanwie relacji mistrz – uczeń*, J. M. Łukasik, K. Jagielska, S. Kowal (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020, s. 169-178; K. Skoczylas, *Wartości religijno-moralne młodzieży ponadgimnazjalnej Kujaw wschodnich*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2016, s. 97-114; M. Wojciechowska, *Młodzież i jej wartości*, [w:] *W poszukiwaniu dróg. Refleksje na kanwie relacji mistrz – uczeń*, J. M. Łukasik, K. Jagielska, S. Kowal (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020, s. 85-96.

³⁸ S. Chrost, *Młodzież a wartości*, [w:] *Wartości w rodzinie i społeczeństwie*, T. Sakowicz, K. Gąsior (red.), Oficyna Wydawnicza „Ston 2”, Kielce 2014, s. 419-422; J. Palacz, *Wartości preferowane przez studentów. Komunikat z badań*, [w:] *Wartości w rodzinie i społeczeństwie*, T. Sakowicz, K. Gąsior (red.), Oficyna Wydawnicza „Ston 2”, Kielce 2014, s. 456-469; M. Z. Stepulak, *Teologiczne i pastoralne uwarunkowania postaw wobec małżeństwa i rodziny w świetle badań studentów*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2020, nr 2, s. 85; O. Štefaňak, *Hodnosta, túžby a obavy mládeže*, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2018, s. 26-29.

posiadanie rodziny, jak i zrobienie kariery zawodowej, jako dwa równouprawnione cele życiowe. Wielu ludzi młodych jest „uwiedzionych” wizją udanego i dostatniego życia. Wydaje się jednak, że dla większości Polaków rodzina jest w dalszym ciągu wartością nieodzowną, być może nawet funkcjonalnie konieczną. Jeżeli nawet rodzina nie zawsze jest czymś najważniejszym w życiu części Polaków, to z pewnością jest czymś, co nadaje subiektywny sens ich egzystencji. Rodzinnie przypisuje się niezmiennie wysoką wartość, i to nawet tam, gdzie od dawna panują konflikty i napięta atmosfera. Nie zawsze jest ona już traktowana jako wartość wyraźnie priorytetowa³⁹.

W warunkach silnych przeobrażeń społeczno-kulturowych zmienia się znaczenie małżeństwa, rodziny i rodzicielstwa, nawet jeżeli rodzina wciąż utrzymuje ważną pozycję w hierarchii wartości społeczeństwa polskiego. Większość Polaków uważa małżeństwo i rodzinę za bardzo ważne cele życiowe, jakie sobie stawiają, należą one do ważnych perspektyw życiowych. Część młodych ludzi przypisuje jednak rodzinie mniejsze znaczenie niż karierze zawodowej, co może stanowić zapowiedź większych przeobrażeń w systemie wartości prorodzinnych. Aprobata rodziny jako wartości ogólnej nie musi znaleźć pełnego potwierdzenia w odniesieniu do bardziej szczegółowych kwestii związanych z wartościami prorodzinnymi. Problemem w społeczeństwie polskim nie jest społeczne zakwestionowanie rodziny, lecz raczej

³⁹ R. Boguszewski, K. Kowalczyk, *Aspiracje, dążenia i plany życiowe młodzieży*, [w:] *Młodzież 2013. Opinie i Diagnozy nr 28*, M. Grabowska, J. Kalka (red.), CBOS, Warszawa 2014, s. 12-27; K. Skoczylas, *Wartości młodych katolików regionu konińskiego. Studium katechetyczno-pastoralne na przykładzie wybranych szkół ponadgimnazjalnych regionu konińskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 287-295.

trudność w urzeczywistnianiu wysokich oczekiwań pod adresem małżeństwa i rodziny, jakie stawia etyka katolicka⁴⁰.

Uwagi ogólne

Rodzina w społeczeństwie polskim – w nieco mniejszym stopniu wśród młodzieży – stanowi podstawowe źródło działania i samorealizacji, a satysfakcjonujące życie rodzinne staje się najważniejszą wartością i celem życiowym Polaków⁴¹. Pomimo wzrostu znaczenia niektórych celów i dążeń życiowych (zwłaszcza dobrobytu), wartości prorodzinne (szczęście rodzinne), łącznie z wielką i odwzajemnianą miłością, utrzymują się na naczelnym miejscu. Udana życie rodzinne młodzież z drugiej dekady XXI w. rozumie zapewne łącznie z zaspokojeniem potrzeby bezpieczeństwa emocjonalnego (spokojne życie) i materialnego (dobrobyt, praca, wykształcenie), a także potrzeby samorealizacji. Zaakcentowanie wartości prorodzinnych jako ważnych jest jednak rzeczą znamieną. Tylko trzecia część ankietowanych wybierała wartości prospołeczne (świadomość przydatności dla innych, pomaga-

⁴⁰ L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994, s. 130; M. Ostrowska, *Orientacje na wartości studentów pedagogiki (potencjalnych pracowników socjalnych)*, [w:] *Praca socjalna służbę człowiekowi. Materiały z konferencji naukowej 7 listopada 1997*, L. Malinowski, M. Orłowska (red.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1998, s. 71-80; J. Smyła, *Świat wartości młodych kobiet*, [w:] *Idea współlbycia i współdziałania w edukacji dzieci i młodzieży. Teoria i praktyka*, G. Kryk, K. Solich, I. Koponicka (red.), Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, Racibórz 2016, s. 189-198.

⁴¹ J. Szymczyk, *Przemiany wartości i więzi we współczesnym społeczeństwie polskim*, [w:] *Odpowiedzialność społeczna w innowacyjnej gospodarce*, P. Kawalec, A. Błachuta (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 314-315; M. Beyga-Cegiołka, A. Wachowiak, *Którą drogą? Aksjologiczny i ontologiczny wymiar wyborów związanych z małżeństwem i rodziną w Polsce*, [w:] *Między nakazem a wyborem. Dylematy moralne małżeństw i rodzin w Polsce*, J. Baniak (red.), Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2012, s. 76-77.

nie innym). Przejawem procesów indywidualizacyjnych jest prawdopodobnie spadek zainteresowania wartościami o charakterze prospołecznym, wymagających bezinteresownego otwarcia się na sprawy i problemy współczesnego człowieka i świata. Dopiero na dalszych miejscach znajdują się wartości religijne i raczej z tendencją malejącą⁴². W przeprowadzonych analizach socjologicznych wskazaliśmy na wiodące (naczelne) wartości codzienne w świadomości młodzieży polskiej i na wartości mniej znaczące (drugorzędne, wtórne), a także na ich przemiany w strukturze hierarchicznej. Przemiany te mają raczej ewolucyjny i powolny charakter.

Większość młodych Polaków uważa małżeństwo i rodzinę za bardzo ważne cele życiowe (wartości codzienne), jakie oni sobie stawiają, należą one do ważnych perspektyw życiowych. Część młodych ludzi przypisuje jednak rodzinie mniejsze znaczenie niż karierze zawodowej, co może stanowić zapowiedź większych przeobrażeń w systemie wartości prorodzinnych. W drugiej dekadzie XXI w. rodzina i szczęście rodzinne jako wartość naczelna utraciła pozycję priorytetową. Potwierdziła się hipoteza, że w warunkach transformacji ustrojowej rodzina i szczęście rodzinne jako wartości tracą wyraźnie na znaczeniu i nie są głównym celem życiowym Polaków. Młodzież szkół średnich wyżej niż rodzinę docenia takie wartości, jak miłość i przyjaźń, a na zbliżonym poziomie – pracę, osiągnięcie kariery zawodowej i dobrobyt (wartości materialne)⁴³.

⁴² W. Szymczak, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 284-295. W listopadzie 2020 r. dorośli Polacy uznawali – według sondażu CBOS – zdrowie i rodzinę za najważniejsze wartości, w mniejszym stopniu pracę i powodzenie materialne (B. Badora, *Wartości w czasach zarazy*, „Komunikat z badań CBOS” 2020, nr 160, s. 2).

⁴³ A. Górny, *Dominujące formy rodziny*, [w:] *Rodzina w sercu Europy. Rybnik-Nitra-Hradec Králové-Szeged. Socjologiczne studium rodziny współczesnej*, W. Świątkiewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice

Dokonujące się przemiany społeczno-kulturowe, gospodarcze i polityczne znajdują odzwierciedlenie w wyborach wartości życiowych i w stosowanych przez młodzież strategiach życiowych. Nie zawsze uznawane wartości życiowe układają się w spójną hierarchię czy system wartości. Niekiedy zaznaczają się między nimi konflikty, co może być źródłem osobistych napięć i problemów społecznych. Zaobserwowane preferencje dotyczące wartości życiowych mogą okazać się dość trwałe w świadomości młodzieży szkolnej i wyznaczać – także w przyszłości – specyficzne kryteria wartościowania w wielu sytuacjach życiowych i być czynnikiem selektywności w określaniu planów życiowych jednostek.

Warto także zaznaczyć, że wartości życiowe deklarowane przez młodzież mogą, ale nie muszą, dokładnie pokrywać się z uznawanymi i urzeczywistnianymi. Niektóre wartości i normy są ze sobą sprzeczne i wzajemnie się wykluczają. To, co jednostki wybierają z różnych ofert, jest w dużej mierze ich indywidualną decyzją. Zmiany w wartościach charakteryzują się nie tyle gwałtowną fluktuacją, ile raczej „zmiennością w ciągłości”. W przyszłości mogą zmieniać się nie tylko same wartości, lecz także struktury przekazu wartości i wzory zachowań. W związku ze zmianami społeczno-kulturowymi i społeczno-gospodarczymi mogą zyskiwać na znaczeniu jedne wartości, inne na nim tracić lub nawet zupełnie zanikać.